

IMPORTUL AMFORELOR THASIENE LA TOMIS ÎN PERIOADA ELENISTICĂ

LIVIA BUZOIANU

Schimbările comerciale ale insulei Thasos cu cetățile vest-pontice, schimburi presupuse, la început, datorită poziției geografice și condițiilor naturale ale insulei¹, confirmate, apoi, de descoperirile epigrafice² și monetare³, își află o mai largă exemplificare prin prezența amforelor, întregi sau fragmentare, unele ștampilate.

Marea varietate a tipurilor de amfore thasiene, dintre care o mare parte nu posedă ștampilă, deopotrivă cu modalitățile diferite de înscriere a ștampilei pe alte amfore, au făcut ca problema tipologiei amforelor thasiene să nu-și găsească încă o soluție definitivă⁴. În ce privește studiile de cronologie a ștampilelor thasiene, întreprinse de B. N. Grakov⁵, V. Grace⁶, I. B. Brașinsky⁷, Iu. G. Vinogradov⁸ și, recent, M. Debidour⁹, pot fi, în linii mari, puse de acord, deosebiri

¹ J. Pouilloux, *Recherches sur l'histoire et les cultes de Thasos*, I, Paris, Études Thasiennes, III, 1954; *Guide de Thasos*, Paris, 1968.

² Șantierul arheologic Histria, SCIV, 1—2, 1954, p. 95; D. M. Pippidi, *Scythia Minora: Pour une histoire des cultes d'Istros*, București-Amsterdam, 1975, p. 92; D. M. Pippidi, G. Bordenache, BCH, 83, 1959 (II), p. 455—465.

³ Ioana Bogdan-Cătănicu, SCN, VI, 1975, p. 183—187 și harta nr. 4; C. Domăneanțu, SCIVA, 26, 1975, 3, p. 405; Ioan Mitrea, SCIV, 23, 1972, 4, p. 641—646.

⁴ Vezi în ultimă instanță M. Lazarov, Actes du IIe Congrès International de Thracologie, II, Editura Academiei R.S.R., București, 1980, p. 171 și urm.

⁵ B. N. Grakov, *Fasoskaia grupa amfornih kleim i vivoz vina s.o. Fasosa*, mss., IA, 1938, d. 1040; idem, *Kleimenaia keramiceskaia tara epochi ellinizma kak istocinik dlia istorii proizvodstva i trgovli*, mss., IA, 1939, d. 538.

⁶ V. Grace, *Hesperia*, III, 1934, p. 197 și urm.; idem, *AJA*, L, 1946, p. 31—38; idem, *Hesperia*, Suppl., X, 1956, p. 117—189.

⁷ I. B. Brașinsky, SA, 1961, 2, p. 294 și urm.; idem, *Eirene*, XI, Praha, 1973, p. 120—122 și p. 133.

⁸ Iu. G. Vinogradov, NE, 1972, X., vol. 2.

⁹ M. Debidour, BCH, Suppl., V, Thasiaca, p. 269—314.

apărînd în tendința de a corela diferențierele cronologice cu tipologia diversă a acestor ștampile.

Studiul nostru are în vedere un număr de 73 ștampile ceramice thasiene repartizate după cum urmează: 60 exemplare provenind din săpăturile efectuate la Edificiul roman cu mozaic în 1965, 9 exemplare apărute în sectorul Parcul catedralei, și 4 exemplare din descoperirile recente făcute în zona peninsulară¹⁰. Absența unui context arheologic ajutător¹¹ ne frustează de posibilitatea unor observații privind o mai severă încadrare cronologică a acestui material. Totodată, menționăm că pentru 12 exemplare la care avem păstrat fie numai atributul — albină (inv. 11143 = Bon, 1816), căciula Dioscurilor (inv. 11276 = Bon, 1859), pithos (inv. 24906 = Bon, 2090), Satyr în picioare (inv. 11153 = Bon, 2008—2010), fie atributul și fragmentar legendar (inv. 24907, 11129, 11133, 11145, 25678, 11280, 11277), ne aflăm în imposibilitatea unei reconstituiri sigure a ștampilei.

Săpăturile recente din zona peninsulară a Tomisului, respectiv la fundația blocului L 9, au dus la recuperarea unei amfore thasiene întregi (inv. 31549), cu corp bitronconic, buza îngroșată cu marginea dreaptă, toate ușor arcuite spre interior și picior cilindric rotunjit la capăt. (Fig. 1). Amfora prezintă alveole la baza tortiilor și urme de vopsea roșie sub buză; pe gît — litera Π executată cu aceeași vopsea. Una din tortii poartă o ștampilă rectangulară (3×2,3 cm.) cu legenda:

[ΘΑ] ΣΙΩΝ	[Θα] στων
liră	liră
ΑΡ(Ι)ΣΤΟ[ΜΕ(ΝΗΣ)]	Αρ(ι)στο[μ(ε)ν(ης)]

Dimensiunile vasului (h. totală = 0,76 m; d. gurii = 0,103 m; d. maxim = 0,25 m; h. tortii = 0,25 m) și analogiile cu exemplarele thasiene întregi descoperite la Dunărea¹², Nuntasi¹³, Tulcea¹⁴, Malcoci¹⁵, Murighiol¹⁶, nordul Dobrogei¹⁷, permit încadrarea exemplarului nostru în tipul I a la Bon¹⁸, respectiv tipul 20 d, e la I. B. Zeest¹⁹ și grupa C — amfore biconice sec. IV — începutul sec. III î.e.n. la M. Lazarov²⁰. Numele Ἀριστομένης, prezent în grupa inferioară de ștampile

¹⁰ Mulțumim pe această cale colegilor noștri V. Lungu și Tr. Cleante pentru materialul pus la dispoziție.

¹¹ Cf. totuși A. Rădulescu, C. Scorpan, Pontica, VIII, 1975, p. 25.

¹² M. Irimia, Pontica, VI, 1973, p. 19 și pl. XVIII/4.

¹³ A. Rădulescu, SCIV, 12, 1961, 2, p. 388—389.

¹⁴ V. Baumann, Peuce, 4, 1973—1975, p. 36, nr. 16.

¹⁵ Idem, op. cit., p. 41, nr. 30.

¹⁶ E. Bujor, SCIV, 3—4, 1955, p. 277—278 și pl. II, 4.

¹⁷ V. Baumann, op. cit., p. 33, nr. 3.

¹⁸ A. — A. M. Bon, *Les timbres amphoriques de Thasos*, Paris, 1958, Introduction, p. 17.

¹⁹ I. B. Zeest, *Keramiceskaia tara Bospora*, Moskva, 1960, p. 85—86.

²⁰ M. Lazarov, op. cit., p. 174 și pl. I/3.

de la Poarta lui Zeus²¹, este încadrat de Vinogradov în grupa V b (320—200 î.e.n.)²².

Fără să intrăm în amănunte asupra apartenenței numelor de pe stampile²³, folosim termenii de „eponim“ și „producător“ pentru numele consacrate ca atare în literatura de specialitate²⁴. În privința asocierii celor două nume remarcăm următoarele combinații puse în lumină de recentul lot tomitan :

Eponimi	Producători	Γλαύκιων	Δημάκιης	Λεοφάνης	Λεοφάντος	Μεγακλείδης	Μύλος	Παυσανίης	Πολάδης	Σμαλίων	Σκύμωνος
Ἄμφανδρος											×
Βάτων									×		
Δαμάστης								×			
Λαγέτας	×										
Λυσίκλης											
Με(...)					×						
Νικίας											
Νύμφων				×							
Πυθόλεως			×								
Τηλεφάνης						×	×				
[] φάνης										×	

Din punct de vedere al frecvenței numelor, trebuie să remarcăm prezența la Tomis a mai multor exemplare aparținând unui singur nume. Dacă Τιμαρχίδα este prezent prin 2 exemplare, Τηλεφάνης — 3 exemplare, Μεγακλείδης — 3 exemplare Πυθόλεως ... ιθιω ... — 5 exemplare, în schimb Ἡράκλειτος numără 11 exemplare și Λώδικος — 12 exemplare. Prezența ultimelor două nume la Histria²⁵ cu 7 și respectiv 2 exemplare²⁶, indică o direcție de difuzare a acestor stampile dinspre mai vechea colonie milesiană spre Tomis. Spre aceeași difuzare nord-sud a stampilelor thasiene ne indică și prezența lui Μεγακλείδης, Νικίας, Ἀριστοτέλης, Κρατῖνος cu câte 6, respectiv 3, 4 și 2 exemplare la Histria²⁷ și zero exemplare la Callatis. Coincidențe cu stampile de la Callatis se manifestă pentru nume aflate într-o perioadă

²¹ Vezi discuția mai jos, p. 142.

²² Vezi discuția, p. 141.

²³ Vezi diverse ipoteze sintetizate la M. Debidour, *loc. cit.*, p. 271—275.

²⁴ Vezi în ultimă instanță, Iu. G. Vinogradov, *op. cit.*, p. 28 și urm.; p. 38.

²⁵ V. Canarache, *Importul amforelor stampilate la Istria*, Editura Academiei R.P.R., 1957, nr. 23, 24.

²⁶ Idem, *op. cit.*, nr. 41, 42.

²⁷ Idem, *op. cit.*, catalog, passim.

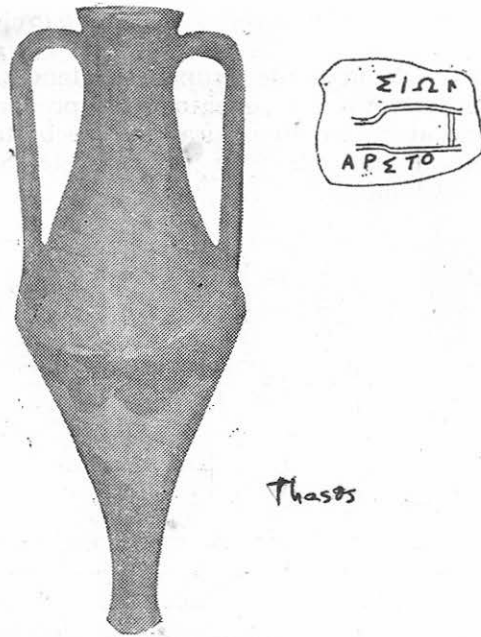

Fig. 1.

ușor ulterioară celor menționate mai sus. Este cazul lui Θέσπων, Σάτυρος, Τηλέμαχος, cu câte 4, 8 și 2 exemplare la Callatis²⁸.

Încercările de încadrare cronologică a ștampilelor thasiene au fost sintetizate relativ recent în lucrarea lui Iu. G. Vinogradov²⁹. Întrucât majoritatea cercetătorilor sînt de acord, în linii mari, cu principalele grupe cronologice propuse de savantul sovietic, adoptăm și noi această cronologie aplicînd-o materialului descoperit la Tomis. Schema nu contravine, în general, distincției tipologice cu valoare cronologică, propusă de Virginia Grace³⁰, distincție care constă în definirea a două tipuri de timbre: timbre de tip vechi (cu două nume) și timbre de tip recent (cu etnicon și un singur nume). Substituirea primului tip cu timbre de tip recent, considerată în jurul anului 340 î.e.n. și pusă în legătură cu supunerea politică a Thasosului față de Macedonia în timpul lui Filip II³¹, se suprapune perioadei de sfîrșit a grupei a III-a și începutul grupei a V-a din clasificarea lui Vinogradov³².

Din punct de vedere al repartiției tipologice amintite remarcăm, în ce ne privește, prezența pentru prima dată la Tomis a timbreleor de

²⁸ M. Gramatopol, G. H. Poenaru-Bordea, *Dacia*, NS, XIII, 1969, catalog, nr. 77—80; 179—186; 193—194.

²⁹ Iu. G. Vinogradov, *op. cit.*

³⁰ V. Grace, *AJA*, L, 1946, p. 31—38; idem, *Hesperia*, Suppl., X, 1956, p. 122—127.

³¹ Cf. totuși, Y. Garlan, *BCH*, XC, 1966, p. 592, n. 1.

³² Iu. G. Vinogradov, *op. cit.*, tab. II.

tip vechi³³. Raportul cantitativ timbre de tip vechi/timbre de tip recent, deși favorabil celei de a doua categorii (18 : 43), pune în lumină o prezență constantă a importurilor thasiene pe piața tomitană înainte de mijlocul sec. IV î.e.n.³⁴. Primele mărci thasiene — 6 exemplare în lotul nostru — se încadrează în grupa a III-a tîrzie după Vinogradov, respectiv anii 360—340 î.e.n.³⁵. Aplicînd în continuare aceeași schemă cronologică, obținem pentru grupa a IV-a (350—330 î.e.n.) — 33 ștampile și grupa a V-a (320—200 î.e.n.) — 22 ștampile. Limitele cronologice sînt în fapt mai puțin rigide, putîndu-se stabili indici de coincidență ale numelor plasate în grupe cronologice diferite. Astfel, eponimul *Δαμάστης* plasat în grupa a III-a tîrzie³⁶, apare pe ștampile cu numele lui *Παυσανίης*, din grupa cronologică a IV-a. La fel, *Νύμφων* din grupa a III-a cronologică apare împreună cu numele lui *Λεωφάνης* din grupa a IV-a. Pentru eponimul *Λαγέτας*, plasat ca și *Τηλεφάνης* la începutul grupei a IV-a, aflăm producătorul *Γλαύκων* de la sfîrșitul aceleiași grupe cronologice.

Săpăturile sistematice de la Thasos, Poarta lui Hermes³⁷, deși oferă pentru toarte ștampilate limite cronologice bazate pe contexte arheologice stabilite care, parțial, se suprapun cronologiei propuse de Vinogradov (ex. eponimul *Βάτων* apare în altă combinație de nume pe o ștampilă de pe N XII, datat cca. 375—350 î.e.n.)³⁸, pentru alte nume perioada de funcționare propusă devine mult mai largă. De exemplu :³⁹ atît *Δαμάστης* cît și *Παυσανίης* apar, în alte combinații, pe N XII la Poarta lui Hermes, dar primul nume este prezent și pe N X, datat în al treilea sfert al sec. IV î.e.n. La fel, *Λαγέτας*, aflat pe N XII și N X acoperă o perioadă de 50 de ani, din 375 pînă în 325 î.e.n., același nume fiind plasat de Vinogradov în grupa a IV-a foarte timpurie, dacă nu chiar în grupa a III-a tîrzie (360—340 î.e.n.)⁴⁰. *Αυσικλῆς* este prezent deopotrivă pe N IX și X la Poarta lui Hermes, cu alte cuvinte, perioada lui de funcționare nu s-ar limita între anii 360—340 î.e.n., după Vinogradov⁴¹, ci ar ocupa toată jumătatea a doua a sec. IV î.e.n. pînă la începutul sec. III î.e.n. Același lucru se poate remarca și cu privire la *Τηλεφάνης* în combinație cu alte nume. În schimb, însoțit de prepoziția *ἐπί*, *Τηλεφάνης* apare la poarta lui Hermes doar pe N IX, datat în al treilea sfert a sec. IV î.e.n., cronologie ce nu contravine celei propuse de Vinogradov⁴².

³³ Cf. totuși, SCIV, 19, 1968, 1, p. 51—52, nr. 8.

³⁴ Pentru acest raport și în calculele care urmează nu am luat în considerare cele 12 exemplare thasiene cu legenda neîntregită.

³⁵ Iu. G. Vinogradov, *op. cit.*, p. 32.

³⁶ Idem, *op. cit.*, p. 50.

³⁷ Y. Garlan, BCH, XC, 1966, p. 596 și urm.

³⁸ Idem, *op. cit.*, p. 642, nr. 1.

³⁹ Pentru exemplele date vezi Y. Garlan, *op. cit.*, p. 642 și urm.

⁴⁰ Iu. G. Vinogradov, *op. cit.*, p. 34.

⁴¹ Idem, *op. cit.*, p. 32 și 49.

⁴² Idem, *op. cit.*, p. 32 ; vezi de asemenea tabelul nostru anexat articolului, nr. 58.

Am lăsat la urmă ștampilele cu numele lui Νικίας și Μελέδημος ambele aflate la Thasos pe nivel de la sfârșitul sec. IV — începutul sec. III î.e.n. (N IX la Poarta lui Hermes); dacă pentru al doilea nume contextul stratigrafic vine în întâmpinarea cronologiei lui Vinogradov⁴³, pentru Νικίας același cercetător propune o perioadă mai strînsă, care se oprește în jurul anului 330 î.e.n.⁴⁴

În ce privește timbrele cu un singur nume propriu, studiile stratigrafice ale incintei thasiene — punctele bastionului Porții lui Zeus și Poarta lui Silenus, la care se adaugă două puncte situate pe coasta de sud a insulei, respectiv Koukos și Vamvouri Ammoudia, ne oferă date de referință pentru o cronologie nuanțată a lor. Considerîndu-se nivelul VII la primul punct menționat, respectiv Poarta lui Zeus, ca fiind contemporan construirii bastionului⁴⁵ — sfârșitul sec. IV — începutul sec. III î.e.n., s-a procedat la o repartitiție cronologică a materialului amforic în „grupă inferioară“ anterioară construirii bastionului, și „grupă superioară“, datînd dintr-o perioadă ulterioară acestei construcții. Procedîndu-se prin eliminare, 4 nume din lotul nostru se regăsesc în grupa inferioară: Ἀριστομένης, Ἡράκλειτος, Λεώδικος și Ποῦλος; 3 nume — Θέσπων, Κρατῖνος, Μελέδημος — grupa superioară, și alte două nume — Μεγακλείδης și Τηλέμαχος sînt comune ambelor grupe.

Observațiile de ordin stilistic, cum ar fi tendința de dispunere a legendei în jurul atributului (ex. Ἡράκλειτος, Τηλέμαχος) sau pe laturile scurte ale ștampilei (ex. Λεώδικος), coroborate cu cele de ordin stratigrafic aflate în afara Thasosului în contexte de la sfârșitul și adesea chiar din al treilea sfert al sec. IV î.e.n. au permis plasarea activității lor într-o perioadă imediat următoare anului 340 î.e.n. În acest sens, aflarea unui timbru Ἡράκλειτος, dar cu simbol secundar diferit de al nostru, la Smyrna în context din al treilea sfert al sec. IV î.e.n.⁴⁶ și a două timbre Ποῦλος și Τηλέμαχος⁴⁷ pe Agoraua atheniană, ultimul asociat cu ceramică din grupa A a lui H. A. Thompson, datată tot în aceeași perioadă — al treilea sfert al sec. IV î.e.n. — plasează și aceste timbre printre primele de timp recent. Distincția merge și mai departe, astfel că Yvon Garlan, bazîndu-se pe observația asocierii numelui Λεώδικος cu un singur atribut principal — Heracles arcaș, deși cu o mare varietate de attribute secundare, consideră aceste ștampile ca fiind cele mai vechi de tip recent⁴⁸. Admițînd construirea bastionului Porții lui Zeus mai degrabă în ultimul sfert al sec. IV î.e.n.

⁴³ Μελέδημος — este încadrat de Vinogradov, *op. cit.*, p. 63, nr. 133 în grupa V-b (320—200 î.e.n.), cu observația noastră că, tipologic, el se apropie mai bine de grupa IV-v (350—330 î.e.n.).

⁴⁴ Νικίας — grupa IV-b la Vinogradov, *op. cit.*, p. 61. Pentru datarea grupei a IV-a vezi Vinogradov, *op. cit.*, p. 35.

⁴⁵ Y. Garlan, BCH, XC, 1966, p. 586.

⁴⁶ J. M. Cook, *Old Smyrna, 1948—1951*, Ann. Er. Sch. Athens, 53—54 (1958—1959), p. 34.

⁴⁷ V. Grace, *Hesperia*, Suppl., X, 1956, p. 136, nr. 56.

⁴⁸ Y. Garlan, BCH, Suppl., V, Thasiaca, p. 247.

decît în primul sfert al secolului următor⁴⁹, putem considera ștampilele din grupa inferioară, respectiv 25 exemplare la noi, databile într-o perioadă anterioară construcției (aprox. 340—325/315 î.e.n.). În privința timbrelor din grupa superioară Θέσπων, Κρατῖνος, Μενέδημος intrucît nici unul nu a fost regăsit sub N VII, putem admite ipoteza după care aceste nume și-au desfășurat activitatea într-o perioadă posteroară sau parțial contemporană construcției amintite, perioadă care să însemne ultimul sfert al sec. IV — începutul sec. III î.e.n.⁵¹.

Trei dintre ștampilele noastre, cu nume figurînd pe exemplare din grupa inferioară a Porții lui Zeus — și anume Λεώδικος, Ποῦλος și Τηλέμαχος, au fost regăsite și în N III din secțiunile B-C procedate la Koukos. Cum producția de amfore ștampilate la Koukos pare a fi început cîțiva ani după 340 î.e.n.⁵² și exemplarele din secțiunile B și C sînt considerate printre cele mai vechi timbre de tip recent⁵³, se verifică datarea lor, în linii mari, în al treilea sfert al sec. IV î.e.n. Singurul nume care nu apare la Poarta lui Zeus, dar care s-a aflat la Koukos cu un număr impresionant de exemplare, este cel al lui Ἡρακλῆι (...). Prezența lui uniformă alături de celelalte timbre din grupa inferioară și exemplarul găsit în rambleul construcției „Square Peristyle“ de pe Agoraua atheniană, datată în jurul anului 325 î.e.n.⁵⁴, plasează perioada de funcționare a lui Ἡρακλῆι (...) între anii 340—325 î.e.n.

Un alt reper cronologic îl aflăm în construirea Porții lui Silenus: Cum materialul amforic recoltat în cele două gropi din zona amintită diferă de cel găsit la Poarta lui Zeus, s-a presupus scurgerea unei perioade de timp suficiente, care să explice „înnoirea aproape totală a materialului amforic“⁵⁵ de minimum 20 și maximum 40—45 de ani, ceea ce ar plasa construirea bastionului Porții lui Silenus după 275 î.e.n. Două dintre ștampilele aflate la Tomis sînt regăsite între materialele de la Poarta lui Silenus: Σάτυρος III (Σάτυρος Γόργου) și Ἀπολλόδωρος. În acest caz, indicii paleografice și stilistice vin în sprijinul metodei stratigrafice:

— ambele nume folosesc sigma lunar, grafie care apare în inscripții de la începutul sec. III î.e.n.;⁵⁶

— Ἀπολλόδωρος este încadrat⁵⁷ împreună cu Κλεόστρατος în grupa stilistică „alungită cu animal trecînd“, considerată pe baza săpăturilor de la Koukos ca una dintre cele mai vechi grupe stilistice⁵⁸.

⁴⁹ Idem, BCH, XC, 1966, p. 595.

⁵⁰ Idem, *op. cit.*, p. 594.

⁵¹ Vezi nota 43.

⁵² Y. Garlan, BCH, Suppl., V, Thasiaca, p. 250.

⁵³ Idem, *op. cit.*, p. 246.

⁵⁴ Y. Grace, Hesperia, XL, 1971, p. 64, n. 30; Y. Garlan, *op. cit.*, p. 247.

⁵⁵ Vezi discuțiile la M. Debidour, BCH, Suppl., V, Thasiaca, p. 300—303.

⁵⁶ Idem, *op. cit.*, p. 287, n. 1.

⁵⁷ Idem, *op. cit.*, p. 287—288.

⁵⁸ Y. Garlan, *op. cit.*, p. 249—250.

Reconsiderarea cronologico-cantitativă a lotului de ștampile amforice thasiene publicate în SCIV. 19, 1968, 1. ne conduce spre următoarea repartizare :

— 2 ștampile Κλεοφῶν și Ναύσων — contemporane grupele inferioare a Porții lui Zeus și parțial depozitului de la Koukos (cca. 340—325 î.e.n.) ;

— 2 exemplare Σκόμνος — plasate imediat după cele mai vechi timbre de tip recent ;⁵⁹

— 2 ștampile Κηφισοφῶν și Κύχρις — încadrate chiar la începutul sec. III î.e.n., ultimul fiind considerat cel mai recent dintre timbrele cu sigma unghiular ;⁶⁰

— 1 ștampilă Κλεόστρατος — grupa stilistică „alungită cu animal trecînd“ — primul sfert al sec. III î.e.n. ;⁶¹

— 2 ștampile Πολύων și Σάτυρος — datate mai larg în prima jumătate a sec. III î.e.n. ;⁶²

— 3 exemplare Δημάλκης și Ίδνάδης — din grupa stilistică cu rhyton, considerate cele mai recente timbre cu sigma lunar — al doilea sfert al sec. III î.e.n. (cca. 270—260 î.e.n.).

Concluziile care se impun, deocamdată, din studiul importului thasian la Tomis sînt :

1). începutul activității importatoare pe la mijlocul secolului IV î.e.n. (360—340 î.e.n.) ;

2). intensificarea bruscă a acestor importuri în deceniile imediat următoare (350—330 î.e.n.) ;

3). continuarea activității importatoare la sfîrșitul secolului IV — prima jumătate a secolului III î.e.n.

Deși ștampilarea produselor amforice thasiene se încheie la sfîrșitul secolului III î.e.n.⁶³, nu putem cita la Tomis exemplare databile în a doua jumătate a acestui secol.

Caracterul general al încadrărilor cronologice a materialului thasian de la Histria și Callatis⁶⁴, nu ne oferă posibilitatea unor observații de amănunt privind diverse faze ale acestor importuri. La Histria se semnalează⁶⁵ existența exemplarelor timpurii de la sfîrșitul secolului V — începutul secolului IV î.e.n., aproape total absent la Callatis⁶⁶ și o majoritate covîrșitoare a ștampilelor thasiene în ambele colonii în secolele IV—III î.e.n. (mai precis, a doua jumătate a sec. IV — prima jumătate a sec. III î.e.n.).

⁵⁹ Idem, *op. cit.*, p. 248 ; M. Debidour, *op. cit.*, p. 286, încadrează pe Σκόμνος și Πολύων V, în grupa stilistică „la roue à trois quarts“.

⁶⁰ Y. Garlan, *op. cit.*, p. 249.

⁶¹ Vezi mai sus nota 57.

⁶² Πολύων — M. Debidour, *loc. cit.*, p. 301 și 312.

⁶³ Iu. G. Vinogradov, *op. cit.*, p. 39.

⁶⁴ V. Eftimie, Dacia, NS, III, 1959, p. 199—200 ; idem, *op. cit.*, p. 203 ; M. Gramatopol, Gh. Poenaru-Bordea, Dacia, NS, XIII, 1969, p. 138—139.

⁶⁵ V. Eftimie, *op. cit.*, p. 199.

⁶⁶ Vezi nota 64.

Considerarea situației de ansamblu a importurilor amforice, prefigurează Thasosul ca prim centru exportator pe piața tomitană cu un comerț permanent de la mijlocul sec. IV î.e.n. Absența ștampilelor timpurii, ca și în cazul Callatisului⁶⁷, este o dovadă a activității economice mai restrinse în comparație cu Histria, datorate și datei mai recente de întemeiere a lor. Pe de altă parte, procentajul ridicat de ștampile de la mijlocul sec. IV î.e.n., în comparație cu Callatis, constituie dovada unei activități comerciale mai timpurii a noii colonii milesiene cu insula Thasos.

Dacă pătrunderea amforelor thasiene pe litoralul vest-pontic la sfârșitul secolului V și începutul sec. IV î.e.n. poate fi pusă în legătură cu politica de colaborare al Thasosului cu Athena în urma revoltei nereușite a insulei față de mai puternica forță maritimă atheniană, nu e mai puțin adevărat că nevoile crescînde de cereale, în special ale Atticei, impun găsirea unor piețe de desfacere a produselor proprii și de procurare de grîne pentru o populație în continuă creștere⁶⁸. Acest fapt ne dă dreptul, credem, să avansăm ipoteza începutului activității comerciale la Tomis ca fiind determinat de nevoile crescînde de cereale ale cetăților marinărești din Grecia continentală și insulară. Între cetățile exportatoare de cereale din Pont la mijlocul secolului IV î.e.n.⁶⁹, nimic nu ne împiedică să numărăm și Tomisul. La data războiului din 260 î.e.n.⁷⁰, Tomis și Callatis aveau deja un hotar comun, cu alte cuvinte fiecare din cetăți dispunea de un teritoriu rural constituit, se pare, o dată cu stăpînirea macedoneană în Dobrogea⁷¹.

Dezvoltarea importurilor amforice începînd cu a doua jumătate a sec. IV î.e.n. își află explicația tocmai în politica pontică inițiată de Filip II și Alexandru cel Mare și continuată de Lysimach. În acest sens este de presupus interesul acordat de diadoh orașului Tomis plasat la extremitatea drumului care îl lega de cetatea Axiopolis⁷².

Materialul studiat confirmă, totodată ipoteza potrivit căreia importul thasian pe litoralul vest-pontic nu merge mai departe de jumătatea secolului III î.e.n.⁷³. Explicația ar consta în invazia produselor rhodiene⁷⁴ în ultimele decenii ale secolului III î.e.n. și în noua orientare a insulei⁷⁵ spre o putere capabilă să-i garanteze siguranța în condițiile în care orașele vest-pontice caută protecția unor basilei locali care să le apere de năvălirile repetate ale geților și cînd în Peninsula Balcanică se anunță o puternică forță de cucerire — Roma.

⁶⁷ V. Eftimie, *op. cit.*, p. 203.

⁶⁸ D. M. Pippidi, DID, I, p. 186—191.

⁶⁹ Demosthene, *In Lept.*, 31—35; vezi deasemenea comentariul la D. M. Pippidi, DID, I, p. 189—190 și în special nota 21.

⁷⁰ Memnon, frg. 21 (FHG, III, p. 537 = F Gr HIST., III, B, 434. fr. 13).

⁷¹ D. M. Pippidi, DID, I, p. 197.

⁷² R. Vulpe, Pontice, II, 1969, p. 155—156.

⁷³ M. Lazarov, *op. cit.*, p. 183.

⁷⁴ L. Buzoianu, Pontica, XIII, 1980, p. 126—129.

⁷⁵ M. Lazarov, *op. cit.*, p. 184—185.

ȘTAMPILE DE AMFORE THASIENE DESCOPERITE LA TOMIS

A. Ștampile cu simbol, (etnicon) și două nume proprii

Nr. crt.	Nr. inv.	Legendă	Simbol	Tipologie	Datare (In.G. Vinogradov)	Observații
1	2	3	4	5	6	7
1	11302	[ʹA]μφανδρο(ς) Θα[σί(ων)] Σκύμνο(ς)]	Hermă din față	Bon, 203	gr. III târzie 360–340 i.e.n.	Σκύμνος – nume de producător din gr. IV-b
2	25684	[Θα]σί(ων)Βά[τρω]νΠυ[λά]δη(ς)]	Măciucă tip III (simplificată)	Bon, 464	360–340 i.e.n.	Βάτων – apare pe N XII de la Poarta lui Hermes.
3	11272	Θα[σίον]Δαμάστης] [Π]αυσανίης	Patruped	Bon, 528	360–340 i.e.n.	Ambele nume apar pe N XII la Poarta lui Hermes. Δαμάστης este prezentat și pe N.X (datat 350–325 i.e.n.)
4	11164	[Λ]αγέτας Θα[σί(ων)] Γλαύκων	Teacă		gr. IV-a 350–330 i.e.n.	Λαγέτας – N.XII și X la Poarta lui Herms. Vinogradov, p. 34, ipoteza încadrării lui Λαγέτας încă din gr. III târzie.
5	11155	[Λυσικ]λῆς Θ[α]σ[ί(ων) ...]	Greiere	Bon, 1118	gr. III târzie 360–340 i.e.n.	Λυσικλῆς – N.X și IX la Poarta lui Hermes.
6	25683	Θασί(ων)Με(...) Λεω φαντ[ο(ς)]	Măciucă	Bon, 1104	gr. IV.v. 350–330 i.e.n.	
7	11278	Νίκ[ί(α)]ς [.....]	Pasăre	Bon, 1235 (Canarache 56)	gr. IV-b 350–330	N.IX Poarta lui Hermes
8	11275	Νύμ[φων] Θασί ων Λεω] φάνης	Frunză de iederă	Bon. 1102	gr. III târzie	
9	11117	Θασίω [γ] ΠυθόλεωςΔ]ημό[λ]ικης	Mască tragică	alt simbol	360–340 i.e.n.	
10	11137	[Θασίω]νΠυθ]θόλεω[ς... ιθεο...]	Spic	Bon, 595 Bon, 1501*	360–340 i.e.n. gr. IV?	Πυθόλεως – N.IX la Poarta lui Zeus.
11	11134	Θα[σίω]νΠυθ]θόλεω[ς] E O.O	Spic		350–330 i.e.n.	La Bon, 1501* ștampila este întregită: [...] ΘEO[...][OAS QN IY ΘO[Δ]Ω[POΣ]?
12	11127	Θασίω[ν]Πυθ]θόλεως[...].ιθεο[...]	Spic			
13	11142	[Θα]σί ω ν [Πυθ]θόλεως[...].ιθεο]	Spic			
14	11148	Θασίω[ν]Πυθ]θόλεως[...] OEO]	Spic			

1	2	3	4	5	6	7
15	11274	Τηλεφάνης [ς Θασίων] Μεγακλει [δης]	Pasăre	Bon, 1613 alt simbol	gr. IV cca. 350 i.e.n.	După Vinogradov, p. 32 numele aparține sfârșitului gr. III și de bază gr. IV.
16	11128	Τηλεφ[άνης Θασίων] Μυλ [λος]	Bucraniu	Bon, 1179	cca. 350 i.e.n.	Exemplarul Bon 1179 întregit: ...MYA AΟΣ[...]
17	11279	Τηλεφάνης [-]A [-]H[Σ]	Coif cu pană	Bon, 1612	cca. 350 i.e.n.	Pentru ex. Bon, 1612, se pro- pune în BCH, 90, 1966, p. 645, nr. 20: Τηλεφάνης Λυσικλής[...] Ambele nume apar de două ori la Poarta lui Hermes, pe N.X și N.IX.
18	L 8	[...]φανης Σιμ αλίων	Obiect rectangu- lar, monograma [AΘ] H?	gr. IV-b 350—330 i.e.n.		
<i>B. Ștampile cu simbol, etnicon și un singur nume propriu</i>						
19	11158	[Θασίων] Ἀπλόδωρος	Delfin?	gr. V-b 320—200 i.e.n.	gr. V-b 320—200 i.e.n.	Exemplare Απολλόδωρος au fost găsite și în gropile de la Poarta lui Silenus. De aseme- nea, la Koukos (A, 8) și Vam- vouri Ammoudia (B, 4).
20	31549	[Θασίων] Ἀρ(ι)στομ[έ(νης)]	Liră	Bon 343	320—200 i.e.n.	Grupa inferioară a Porții lui Zeus. De asemenea, la Koukos (A 12).
21	11121	Θασίων Ἀρισ[τοτέ]λης	Vas de băut	Bon, 373	gr. IV-v 350—330 i.e.n.	
22	11156	Θασίων Ἡ[γγισ]τέλης	Kantharos		gr. V-b 320—200 i.e.n.	
23	11154	[Θασίων] Ἡρακλει[...]	Kantharos	Bon, 703	320—200 i.e.n.	Koukos (A 23).
24	11116	Ἡράκ[λει]τος[Θασίων]	Arc și tolbă de să- geți; Litera B	Bon, 717-a	gr. IV-v 350—330 i.e.n.	Grupa inferioară a Porții lui Zeus.
25	11120	Θασίων Ἡράκ[λει]τος	Arc cu săgeată; -Litera (?)	Bon, 718-f	350—330 i.e.n.	
26	11323	[Θασίων] Ἡράκ[λει]τος	Arc cu săgeată	Bon 718-f	350—330 i.e.n.	
27	11141	Θασίων Ἡρ[άκ]λειτος	Arc cu săgeată; Litera (?)	Bon, 718-f	350—330 i.e.n.	
28	11131	[Θασίων] Ἡράκ[λει]τος	Arc cu săgeată;	Bon, 718	350—330 i.e.n.	

1	2	3	4	5	6	7
29	11138	Θασ[ίω]ν 'Hρ[άκλειτ]ος	Arc cu săgeată. Litera (?)	Bon, 718-f	350—330 î.e.n.	
30	11149	[Θα]σίω ν 'Hρ[άκλ]ειτ ος	Arc cu săgeată; Litera (?)	Bon, 718-f	350—330 î.e.n.	
31	11125	[Θασ]ίω ν 'Hρ[άκλειτος]	Arc cu tolbă de săgeți. Literă nedeterminată	Bon, 717-c,f	350—330 î.e.n.	
32	11122	[Θα]σίω ν 'Hρ[άκλειτος]	Arc cu tolbă de săgeți	Bon, 717-c,f	350—330 î.e.n.	
33	11115	Θασίω ν 'Hρ[άκλειτος]	Arc cu săgeată; Literă (?)	Bon, 718-f	350—330 î.e.n.	
34	11157	[Θασίω]ν 'Hρ[άκλειτος]	Arc cu săgeată; Literă E	Bon, 718-d	350—330 î.e.n.	
35	24903	[Θασί]ων [Θέσ]πων	Măciucă tip I	Bon, 837	gr. V-b 320—200 î.e.n.	Grupa superioară a Porții lui Zeus, deasemenea Koukos (A 29).
36	L 7	[Θασίω]ν Κρατῖν[ος]	Neclar		320—200 î.e.n.	Grupa superioară a Porții lui Zeus. Deasemenea, Koukos (A, 34).
37	11119	[Θ]ασίω ν [Α]εώδικο(ς)	Heracles arcaș. La dreapta simbol secundar torță (?)		gr. V-b 320—200 î.e.n.	Grupa inferioară a Porții lui Zeus. Deasemenea, Koukos (A 37).
38	11132	[Θα]σίω ν [Αε]ώδι[κ(ος)]	Heracles arcaș. La dreapta — stea		320—200 î.e.n.	
39	11123	[Θ]ασίω ν [Αε]ώδ[ικ(ος)]	Heracles arcaș. La dreapta simbol secundar nedeterminat.		320—200 î.e.n.	
40	11154	[Θασίω]ν Αεώδι[κ(ος)]	Heracles arcaș. Simbol secundar invizibil	Bon, 1093	320—200 î.e.n.	
41	11319	[Θασίω]ν Αεώδ[ικ(ος)]	Heracles arcaș. La stînga simbol secundar neclar. Spic? Ciorchine?	Bon, 1093?	320—200 î.e.n.	

1	2	3	4	5	6	7
42	11135	[Θασίωv] [Λ]εώδ[ικ(ος)]	Heracles arcaș. La Stinga simbol secundar neclar	Bon, 1093	320-200 i.e.n.	
43	11124	Θασίωv [Λεώδ[ικ(ος)]	Hercules arcaș. La dreapta simbol nedeterminat.		320-200 i.e.n.	
44	11130	Θασίωv [Λεώδ[ικ(ος)]	Heracles arcaș. La dreapta simbol nedeterminat.		320-200 i.e.n.	Dispusă oblic.
45	11114	[Θασίω]v [Λεώδ[ικ(ος)]	Heracles arcaș.		320-200 i.e.n.	
46	11146	[Θ]ασ[ί]ω[v] [Λεώδ[ικ(ος)]	Heracles arcaș. La dreapta simbol nedeterminat		320-200 i.e.n.	
47	11136	[Θασίωv] [Λεώ]δ[ικ(ος)]	Heracles arcaș.		320-200 i.e.n.	
48	11144	[Θασίωv] [Λεώδ[ικ(ος)]	Heracles arcaș.		320-200 i.e.n.	Dispusă oblic.
49	11118	Θασίωv Μεγακλείδ[η[ς]]	Bucraniu	Bon, 1129	Gr. IV-v 350-330 i.e.n.	Grupa inferioară și superioară a porții lui Zeus.
50	11139	Θασίωv Μεγακλείδ[η[ς]]	Bucraniu	Bon, 1129	Gr. IV-v 350-330 i.e.n.	
51	11140	Θασίωv Μεγακλείδ[η[ς]]	Bucraniu	Bon, 1129	Gr. IV-v 350-330 i.e.n.	
52	24901	Θασίωv Μενέδημ[ος]	Vas (pytos)	Bon, 1165, 1168, (alte tipuri de vase).	Gr. V-b 320-200 i.e.n.	Grupa superioară a porții lui Zeus și N. IX la Poarta lui Hermes.
53	11151	Θασίω[v] [Π]οῦλυς	Cap de berbec	Bon, 1404	Gr. V-b 320-200 i.e.n.	Grupa inferioară a Porții lui Zeus. Deasemenea, Koukos (A 44) și Vamvouri Ammoudia (B 15).
54	24908	Σάτυρος [Θ]ασίω[v]	Neclar: hermă sau tolbă închisă		Gr. V-b 320-200 i.e.n.	
55	L 7	[Σά]τυρος [Θ]ασίωv	Căciula și steaua Diosecurilor. Monograma Γ'OP		Gr. V-b 320-200 i.e.n.	Sigma lunar
56	11293	[Θασίωv] [Τη]λέμ[α]χος	Măciucă		Gr. IV-v 350-330 i.e.n.	Grupa inferioară și superioară Porții lui Zeus.

1	2	3	4	5	6	7
57	11028	Θασίων [Τηλέμαχος]	Thymiaterion	Koukos, 51	Gr. IV-v 350—330 î.î.n.	Koukos (A 51)
58	11308	ἐπι [Τ]ηλεφά[ν]εος	Caduceu		Gr. IV-v cca. 350 î.e.n.	ἐπι Τηλεφάνεος cu simbol „cas-că“ (=Bon, 1609) apare pe N.X la Poarta lui Hermès. (350—325 î.e.n.)
59	25682	[Τ]ηλ[ηφά]νεος Θασίων	Kantharos		Gr. IV-v cu 350 î.e.n.	
60	11306	[Θασ]ίων Τημ[αρχ]ίδα	Litera Γ	Bon, 1616	Gr. IV-v 350—330 î.e.n.	
61	11281	Θα[σ]ίων Τιμ[αρχ]ίδα	Litera Λ sau Μ	Bon, 1615?	Gr. IV-v 350—330 î.e.n.	
<i>C. Ștampile thasiene cu legenda nereconstituită</i>						
62	24907	Ηρα[...] [Θασίων]	Pește mare			Dispusă oblic.
63	11129	Θασι[-...].ο	Capră	Bon, 1888 (Canarache 119)		
64	11277	[...].ΗΣ [Θασ]ίων	Căciula Disocurilor			
65	111133	Θασίων [.....]				Etnicon dispus pe latura scurtă a ștampilei.
66	11145	Θασίων [.....]	Neclar: ciorchine sau vas			Etnicon dispus pe latura scurtă a ștampilei.
67	11280	Θα[σ]ίων	Tîrs			
68	25678	Θ[ασ]ίων [.....]	Baghetă			
69	11143	Ilizibilă	Albină	Bon, 1817		
70	11276	Ilizibilă	Căciula Dioscurilor	Bon, 1859		Dispusă oblic
71	24906	Ilizibilă	Pythos	Bon, 2090		
72	11153	Ilizibilă	Satyr în picioare	Bon, 2008— 2010		
73	11328	Anepigrafică	Neclar: palmetă? cască?			

DIE EINFUHR DER THASSOS-AMPHOREN IN TOMIS IN DER HELLENISTISCHEN PERIODE

Zusammenfassung

Das neue, auf eine Anzahl von 73 Thassos-Amphorenstempel bezogene Studium, bestimmt den Beginn der Einfuhrfähigkeit der Thassos-Erzeugnisse auf dem tomitanischen Markt für die Mitte des 4. Jh. v.u.Z. (360—340), in unmittelbarer Verbindung mit den wachsenden Getreidebedürfnissen der Seefahrerstädte aus Kontinental- und Inselgriechenland. Diese Einfuhr wächst in den folgenden Jahrzehnten (350—330 v.u.Z.) plötzlich an und fährt fort, sich am Ende des 4. Jh. v.u.Z. und in der ersten Hälfte des 3. Jh. v.u.Z. zu entwickeln.

In dieser Etappe ist sie von der pontischen Politik, die von Phillip dem II und Alexander dem Grossen eingeleitet wird, gekennzeichnet. Von der Mitte des 3. Jh. v.u.Z. können die Thassos-Erzeugnisse dem Einfall der Rhodos-Waren nicht mehr standhalten, eine Lage, die mit der neuen politischen Ausrichtung der Insel Thassos, Rom gegenüber, in Verbindung steht.